

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Bakalářská práce

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Agresivita dětí v souvislosti s rodinnou výchovou

(Bakalářská práce)

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Vypracovala:

Jiřina Zátopková

Brno 2005

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, s použitím odborné literatury, kterou jsem uvedla v přiloženém seznamu.

Jiřina Zátopková

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi jako konzultantka poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Jiřina Zátopková

OBSAH

	Str.
Úvod	
1. Obecný úvod do problematiky	1
2. Vymezení pojmu	3
3. Rodina jako základní sociální skupina	5
3.1 Vývoj rodiny	5
3.2 Patriarchální rodina	6
3.3 Partnerské vztahy – nukleární rodina	7
3.4 Současné rodinné společenství	8
3.5 Aktuální problémy české rodiny	9
3.6 Závěr	9
4. Význam současné rodiny a její vliv na agresivní chování jedince	11
4.1 Funkce rodiny	12
4.2 Typy rodinné výchovy závěr	14
4.3 Závěr	15
5. Vznik agresivního chování	16
5.1 Biologický pohled na agresivitu	16
5.2 Agrese jako naučený jev	18
5.3 Další činitele ovlivňující vznik agresivity	19
5.4 Druhy agrese	20
5.5 Formy agrese	20
5.6 Typy agrese	21
5.7 Závěr	22
6. Počátky agresivního chování	23
6.1 Projevy agresivity v jednotlivých věkových kategoriích	24
6.2 Agresivita a její nejčastější projevy	29
6.3 Rozdíly v agresivním chování chlapců a dívek	33
6.4 Závěr	33
7. Možnosti zvládání agresivních projevů	34
7.1 Prevence agresivního chování	35
7.2 Právní ochrana	37
7.3 Závěr	38

8. Závěr	40
RESUMÉ	42
ANOTACE	44
POUŽITÁ LITERATURA	46
SEZNAM PŘÍLOH	47

ÚVOD

Bouřlivý sociální vývoj, kterým prochází v současné době Česká republika, ale i celý svět s sebou přináší vývoj a změny i v menších sociálních skupinách jež jsou rodiny. Dochází v nich k velkým strukturálním změnám. Rodiny, které byly mnohdy až třígenerační se pozvolna rozpadají na menší manželské rodiny. Velké rodiny byly dobrým vzorem socializace pro děti, které v takovýchto rodinách vyrůstaly. Měli možnost učit se vztahům nejen k rodičům, ale i prarodičům a pozorovat i vztahy mezi jejich rodiči a prarodiči, což je učilo k úctě ke stáří, kterou dnes u mnohých postrádáme.

Rodina je vůbec první sociální skupinou, která učí své děti přizpůsobovat se sociálnímu životu a tudíž má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, která má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální.

Rodina je něco, co nelze ničím jiným nahradit, nelze ji suplovat žádnou institucí ačkoli by měla sebelepší metody výchovy, nebo materiální či ekonomické zázemí. Láskyplné prostředí, dobrá a fungující rodina je jediné vhodné místo, ve kterém se dobře a kvalitně rozvíjet lidská osobnost.

Cílem práce je poukázat na problémy současné rodiny, na vztahy mezi jejími jednotlivými členy, na způsob výchovy dětí, na problém agresivity a jejich druhy projevů a v neposlední řadě je cílem práce navržení možností jak agresivitu zvládat a preventivní opatření.

Pro lepší posouzení je zde srovnání s historickým vývojem rodiny a postavení jednotlivých členů rodiny až do současnosti. Rodina prošla během svého vývoje podstatnými změnami, které ji formovaly do dnešní podoby a právě rodinné vztahy a výchova dětí tvoří stěžejní body vedoucí ke vzniku agresivity u dětí.

Výstižné je Helusovo memento: „že ohrožené dítě potenciálně ohrožuje svět – může z něho totiž vyrůst člověk, který nejenže se nebude podílet na stavbě tohoto světa, protože se tomu nenaučil, ale který bude jeho zkázou, protože ho nenávidí za všechny křivdy, které mu způsobil“.

1. OBECNÝ ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Ve své práci „Agresivita dětí v souvislosti s rodinnou výchovou“ se budu zabývat rodinou z hlediska její významnosti, jako společenské instituce a její důležitosti pro člověka i pro společnost.

V této práci stručně popíši vývoj rodiny ve společnosti, postavení a úlohy jednotlivých členů rodiny z historického hlediska. Zaměřím se na význam současné rodiny, její funkce, typy výchovy a utváření osobnosti dítěte. Zvláštní pozornost budu věnovat tomu, za jakých předpokladů a okolností dochází u dětí ke vzniku agresivního chování v jednotlivých vývojových stádiích. Obsahem práce bude problematika prevence a to primární, sekundární i terciální.

Podnětem k vypracování této práce bylo, že v naší společnosti pozoruji skutečnost, že dnešní rodina ztrácí na významu ve výchově svých dětí. Můžeme u nich pozorovat nárůst agresivního chování vůči svému okolí, svým spolužákům, rodičům, učitelům a vůbec všemu živému i neživému, co jim přijde takřkajíc do cesty.

Pokud rodina přestane plnit své základní funkce a neposkytne svým členům a především dětem již zmiňované zázemí a pocit domova v okruhu svých nejbližších stává se rodinou disfunkční. Toto především pro děti znamená destrukci jejich přirozeného světa a ve svých důsledcích se může promítnout do jejich přítomného či budoucího života.

Agresivita dětí s jakou se dnes a denně setkáváme nás neustále překvapuje svou razancí a surovostí, svou bezohledností a lhostejností a je velkým problémem, se kterým se potýkají nejen rodiče, ale i učitelé a vychovatelé. Ti mají mnohdy dojem, že se jim nikdy nepodaří agresivitu vymítit. Je toto ale vůbec reálné v dnešním světě, ve kterém začíná převládat síla zbraní nad zdravým rozumem, kde se násilí, terorismus, lidská bezohlednost a neúcta člověka k člověku stává běžným jevem?! O tom nás dnes a denně přesvědčují sdělovací prostředky, které na nás tyto zprávy doslova chrlí ze všech stran.

Obsahem poslední kapitoly této práce bude, jaké jsou možnosti zvládat agresivní chování dětí a s tím související prevence a to jak prevence primární, sekundární tak i prevence terciální.

2. VYMEZENÍ POJMU

Dříve než se začnu zabývat problematikou vyplývající z názvu práce je nutno, abych vymezila několik základních pojmů:

Agresivita je sklon k útočnému jednání vůči druhému. Určitou míru agresivity lze pozorovat u každého jedince. Podle jednotlivých teorií je buď geneticky zakotvená, nebo je odpovědí na vnější podněty, popřípadě se jí člověk učí jako naučenému vzorci chování.

Agrese je přímo akt nepřátelství nebo útoku směřující vědomě k poškození druhého, k omezení jeho svobody a ke způsobení psychické nebo fyzické bolesti.

Agresivita dětská v předškolním věku a mladším školním věku je zaměřená především vůči vrstevníkům, ale též vůči rodičům, popřípadě pečovatelům. Častější agresivní reakce se projevují při hrách. Pokud druhé děti ustupují reakce „agresorů“ jsou tak odměňovány a agresivita mizí, když je útok opětován, pak se agresivita stupňuje a nabírá na síle.¹⁾

Rodina – je forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Dalšími znaky rodiny jsou společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků.

Patriarchální rodina – rodinné uspořádání, ve kterém má dominantní postavení muž.

Nukleární rodina – je rodina alistická, dezintegrovaná a především městská rodina, která vznikla jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému příbuzenství. Je tvořena pouze rodiči a dětmi.

¹⁾ HARTL, P., Psychologický slovník, Portál, Praha 2000, str. 24

Sociální skupinou – množství jedinců od dvou až k velkým celkům, přičemž vztahy mezi jedinci jsou pravidelné a trvalejšího rázu.

Adaptačním procesem – je začleňování se jedince do struktury sociálních vztahů ve skupině a organizaci.

Sociální učení - napodobování příslušníků vlastního druhu¹⁾

¹⁾ JANDOUREK, Jan. Sociologický slovník; Portál Praha, 2001

3. RODINA JAKO ZÁKLADNÍ SOCIÁLNÍ SKUPINA

Rodina je z hlediska socializace jednou ze tří primárních společenských skupin, které spolu se skupinou předškolní, školní a pracovní a pak skupinou vrstevníků, tvoří skupinu nejdůležitější. Je totiž nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury, která provází člověka nebo se ho aspoň nějak dotýká ve všech fázích jeho života. Z tohoto hlediska možno chápat rodinu, jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí, či vztahu jej substituujícím. To znamená, že členové společné domácnosti plní společensky určené a uznané role vyplývající z tohoto soužití. Souhrnu funkcí podmiňující existenci tohoto společenství dává vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.

Rodina představuje biosociální systém, který neustále hledá a nachází své místo ve společnosti a přitom je společností znovu a znovu ovlivňována a formována. Funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého jejího člena, které jsou na ni a jím zároveň společensky kladeny. Aby rodina dostála všem těmto náročným požadavkům a dala smysl své existenci, musí plnit alespoň základní úlohy a funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti ve všech etapách její existence.

3.1 VÝVOJ RODINY

Rodina již od svých počátků lidstva samého patřila k nejdůležitějším a nejvýznamnějším institucím ve všech historicky známých typech společenských kultur. Je nejstarší základní společenskou a sociální skupinou či společenstvím nejčastěji spjatým s nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek. Její význam a důležitost spočívá a vždy spočíval v tom, že tvořila základ reprodukce a tím i zachování lidského druhu. Zároveň byla nositelem kulturního dědictví, zvyků, tradic, podmínek, způsobů chování, morálky a jiných dalších důležitých povinností, které se přenášely z generace na generaci.

Rodina se vyvíjela a přetvářela spolu s vývojem lidstva a postupem času se adaptovala na nejrůznější proměny či vývojové stupně. Role jednotlivých členů rodiny se měnily, ale vždy bylo jejím úkolem, cílem a povinností poskytnout péči a ochranu svým dětem. Umožnit jim tělesnou, duševní a duchovní existenci a rozvoj, dát jim pocit bezpečí, jistoty, sounáležitosti, pochopení a pocit domova v kruhu svých nejbližších. Tím z nich vychovat silné a zdravé jedince, kteří budou schopni čelit nástrahám života, osudu, nepřátelům, nepříznivým vlivům okolí, budou schopni samostatného života. Toto můžeme chápat jako jakýsi pomyslný průsečík vztahů jednotlivých členů rodiny s různými komponenty prostředí, ať už blízkého nebo vzdáleného, přírodního a zvláště společenského.

Abychom pochopili život současné rodiny, neobejdeme se bez ohlédnutí zpět na její vývoj. Důležitými vývojovými a neobyčejnými proměnami, jak kvantitativními, tak kvalitativními, prošla rodina asi před sto až stopadesáti lety. Na jedné straně byla glorifikována a na druhé straně zcela zpochybňována a její smysl a další trvání mnohdy negovány. Zdá se však, že z tohoto procesu se z rodiny matriarchální stává rodina patriarchální.

3.2 PATRIARCHÁLNÍ RODINA

Typická rodinná formace 18. a 19. století je vícegenerační a rozšířená. Byla rodinou monogamní s výraznou dominací otce, která u nás trvala až do poválečného období. Její ekonomická aktivita byla velmi výrazná, především ve výrobní oblasti, do níž byli zapojeni všichni její členové. Rodina vyráběla vše, co potřebovala k životu, například typickou rodinou je selská rodina této doby. Vše co nespotořebovala to směňovala a přitom uspokojovala alespoň v bazální formě potřeby všech svých členů.

Reprodukce patriarchální rodiny byla živelná. Antikoncepční praktiky nebyly ještě známé a porodnost byla vysoká. Vysoká byla ovšem i celková úmrtnost, zvláště pak kojenecká. Rozvoj zdravotnické péče a celkové zvyšování životní úrovně se promítl i do postupného zlepšování těchto nepříznivých ukazatelů, z hlediska pediatrického, hlavně ve snižování kojenecké a dětské úmrtnosti. Tato forma populačního procesu bezprostředně

spjatého s patriarchální rodinou se často označuje jako demografické plýtvání, tzn., že mnoho dětí se rodí a mnoho dětí umírá.

Patriarchální rodina byla pod silným vlivem, jak už z názvu vyplývá, otce – ochránce a živitele rodiny a jeho pozice byla v nemalé míře umocněna i náboženským přesvědčením. Měl dominantní postavení před všemi členy rodiny, kteří ho striktně poslouchali a neodvážili se mu odporovat.

Tato rodina byla vedena přísnou rukou otce a měla více výhod než by se na první pohled mohlo zdát. V dnešní době toto vymezení tak trochu chybí, i když se předpokládá, že domácnost a péče o děti jsou doménou ženy, která mimo to chodí i do práce. Partneři se mezi sebou domlouvají podle konkrétní situace a toto vyjednávání bývá velmi často konfliktní.

3.3 PARTNERSKÉ VZTAHY – NUKLEÁRNÍ RODINA

Demokratizační tendence v celé společnosti zvolna přeměňují přísné patriarchální vztahy v dřívějším rodinném systému v nové vztahy - vztahy partnerské, egalitární. Tyto změny nastávají nejprve mezi manžely, pak stále více pronikají i vztahů mezi rodiči a dětmi.

Dalším činitelem se ukázala emancipace žen. Zvyšující se zájem a touha po vzdělání vedla a vede ženy k jejich následnému a intenzivnějšímu zaměstnávání. To přineslo zákonitě hospodářskou nezávislost žen na mužích. A ta se stále rozvíjí. Je zajímavé, jak jsme tuto vlnu prožívali v padesátých a šedesátých letech a jak se nám nyní vrací odjinud jako feminismus. Důsledkem jsou požadavky na život dětí, péči o ně a jejich výchovu. Převládají tendence se snahou zabezpečovat vývoj dětí jinak než v bezprostředním kontaktu s matkou.

Odchodem napřed jen muže-otce a pak i ženy-matky za prací mimo rodinu vyvrcholil přerod patriarchální rodiny v moderní, egalitární nebo též, jak se obecně nazývá nukleární

rodinu, kde už jsou patrné rozdíly ve výchově dětí a jejich nárocích kladených na poslušnost a morálku.

Významně se na tom podílely proměny v ekonomické aktivitě rodiny, jež se soustředila především na spotřebu, zatímco všechny ostatní aktivity převzala společnost a její příslušné útvary. Tak se rodina stala i v této oblasti závislá na fungování celé společnosti. Nejlépe to charakterizuje dnešní život rodiny ve velkém městě, kde je odkázána prakticky ve všech směrech zajištění svého života na organizaci a na příslušné aktivity společnosti.

Tyto proměny s sebou přinesly i výraznou redukci velikosti rodiny (domácnosti) a to jak co do počtu generací, tak co do počtu jejich členů. Proto také nukleární - atomární rodina, jež tvoří prakticky jen rodiče a děti, mnohdy jen jeden rodič s dítětem.¹⁾

Atomární rodina vzniká jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému příbuzenství.²⁾

3.4 SOUČASNÉ RODINNÉ SPOLEČENSTVÍ

Současná situace rodiny se dostává do takové pozice, že se dá mluvit o krizi rodiny. Toto tvrzení se zakládá na řadě nepříznivých demografických ukazatelích jako je například vysoká rozvodovost, nebo zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství. Dalším nepříznivým ukazatelem jsou počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, vysoká sebevražednost dětí a mladistvých, jejich kriminalita, narůstající agresivita a další společensky nežádoucí jevy.

Nezájem rodičů o dítě se odráží právě i do tak malých sociálních skupin jako jsou rodiny. Místo, aby rodina byla útočištěm a místem, kde vládne klid, láska a vzájemné porozumění stává místem zranitelným. Mnohdy rodina nedokáže svým členům zajistit podmínky pro jejich další zdárný vývoj. Rodiny se v důsledku rozpadají a stávají se neúplnými, ve kterých chybí nejenom vzor jednoho z rodičů, ale i výchovný článek.

¹⁾ www.rodina.cz

²⁾ JANDOUREK, J., Sociologický slovník, Portál, Praha 2001, s.206

Přes všechny uvedené skutečnosti tuto krizi rodiny můžeme spíše nazývat **adaptačním procesem** ve velmi složitých a náročných podmínkách. Svědčí o tom ostatně i schopnost naší rodiny odolat tak závažnému všestrannému útoku proti ní, kterou vedl minulý režim, zvláště v jejích počátcích. Svým způsobem, ji ale zpevnil – především útekem do její intimity a posilováním její obranyschopnosti proti nejrůznějším tlakům zvenčí.

3.5 AKTUÁLNÍ PROBLÉMY ČESKÉ RODINY

Výzkumy rodiny, započaté během Mezinárodního roku rodiny 1994, mimo jiné potvrdily, že v rodinách v poslední době výrazně ubylo společného času, a to zejména v rodinách s dětmi. Ubývá společné činnosti, vytrácí se scházení se celé rodiny kolem rodinného stolu a objevuje se nový fenomén, který předznamenává v řadě rodin terén psychické subdeprivace. To má za následek, že děti na sebe chtějí upozornit jiným způsobem, chtějí upoutat okolí na svou osobu a tak začínají vymýšlet, jak nejlépe toto provést. Pokud se jim nedaří upoutat pozornost jednáním, které je chvályhodné, uchylují se pak k takovému jednání, které je naopak odsouzeníhodné. Pak nastává problém a zjišťování, kde se stala chyba a rodiče jen ztěží a neradi připouští, že chyba nastala na jejich straně důsledkem špatné výchovy. A proto mnohem více záleží na kvalitě společně strávených chvil, než na ekonomické stránce tohoto vztahu.

3.6 ZÁVĚR

Z této kapitoly vyplývá, že ať už je rodina matriarchální nebo patriarchální, ať procházela jakýmkoliv vývojem, bylo, je a bude vždy důležité, plní-li všechny důležité funkce, nutné pro uspokojování potřeb všech svých členů. Neplní-li rodina své hlavní úkoly, znamená to především pro dítě, závažné nebezpečí, spočívající v její dysfunkci či afunkci na těch nejcitlivějších místech. Mnoha rodičům chybí potřebná kognitivní výbava a

komunikační schopnosti, které by usnadnily smysluplné a oboustranně radostné trávení společného času s dětmi

Je nutný optimismus v další budoucnost rodiny, především v manželské rodině a to i tehdy budou-li se vyskytovat různé formy rodinného společenství.

Lze tedy říci, že v dobré rodině či rodinném společenství se nejlépe daří a že bez dětí není života.

4. VÝZNAM SOUČASNÉ RODINY A JEJÍ VLIV NA AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ JEDINCE

Představa a touha po klasické rodině, společném soužití, vzájemná morální odpovědnost a vzájemná pomoc je to, co by mělo spojovat jednotlivé členy rodin. Toto je záležitost celosvětová a potvrzuje to i fakt, že již zmiňovaný rok 1994 byl vyhlášen Mezinárodním rokem rodiny.

Dnešní rodina by měla „produkovat“ zdravé, silné, odolné jedince, kterým nechybí dostatek citu, lásky, porozumění, pochopení, sounáležitosti, prostě jedince, kteří budou stoprocentně schopni samostatného života, bez jakékoliv závislosti na rodičích. Jedince, kteří budou v životě samostatně výdělečně činní, budou schopni založit si vlastní rodiny, o které se budou schopni sami úspěšně starat. Vysoké nároky kladené na mladou generaci právě v těchto požadavcích, má za důsledek, že z rodin častěji vycházejí děti nesamostatné, labilní, které nezvládají tlak společnosti, protože se to v rodině nenaučily. Rodina je sama labilní, nestabilní, neshody partnerů-rodičů se řeší rozvodem a to v těch v lepších případech. Ničím neobvyklým není fyzické napadání se mezi partnery. Bohužel všemu tomuto dění v rodině jsou svědky děti, jež jsou poté jaksi psychicky „postiženi“ a svůj handicap z dětství si pak odnášejí do budoucího života, ve kterém nejsou schopni adekvátně reagovat a řešit krizové situace, mají problémy zakládat hodnotné partnerské vztahy a vychovávat své děti.

Začínají se projevovat značné nedostatky v citové výchově, jež má za následek řadu negativních jevů a mnoho problémů výchovného charakteru, jako je zvýšená agresivita, záškoláctví, kouření, gamblerství, šikana, užívání drog a tak dále.

Potvrzují se hypotézy, že na kvalitě plnění rodinných funkcí není zcela závislé vzdělání rodičů, ani majetkové poměry či bohatství rodiny. Jak jsem již uvedla, důležitým se stává připravenost a výchova v rodině.

4.1 FUNKCE RODINY

Rodina byla a je základní jednotkou všech lidských společností. Kulturní varianty rodiny se liší jen v tom, kolik generací žije pospolu a jak jsou diferencovány role dospělých.

K tomu, aby rodina byla plně funkční a vychovala „zdravé děti“ je zapotřebí aby plnila tyto funkce:

- biologicko-reprodukční;
- sociálně-ekonomickou;
- socializační;
- kulturně výchovnou;
- emocionální a ochrannou;
- společenskou.

Biologicko-reprodukční funkce rodiny

Tato funkce je jednou z nejzákladnějších pro vznik a fungování rodiny, jako takové. Svým členům zajišťuje jednak základní biopsychické potřeby muže a ženy a jednak zachování lidského rodu.

Sociálně ekonomická funkce rodiny

Tato funkce spočívá v jejím materiálním zabezpečení v podobě finančních příjmů pracujících členů, což určuje životní standard.¹⁾

Socializační funkce rodiny

Rodina vytváří pro děti specifické socializační a výchovné prostředí a v průběhu života se dítě stává sociálním jedincem, který je zakotven do společnosti.

¹⁾ NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A., Kapitoly ze sociologie rodiny, IMS, Brno 2004, s. 7, 8.

Důležitým obdobím pro formování a vnímání k okolním vlivům je dětství. V tomto období jsou hlavním a především prvním vzorem rodiče, kteří učí dítě správně se chovat, nejdříve doma pak ve společnosti a k lidem, přírodě, k materiálním i nemateriálním hodnotám.

Kulturně výchovná funkce rodiny

Úroveň výchovného procesu v jednotlivých rodinách je dána převážně osobnostními a výchovateckými kvalitami obou rodičů, jejich vzájemnými vztahy i společenskými a mravnostními postoji. Děti v rodině získávají hodnotovou orientaci, která je provází celý život. Rodina pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů. Předává jim kulturní dědictví a vštěpuje morální postoje.

Emocionální a ochranná funkce rodiny

Je spojena s uspokojováním základních potřeb, nároků a vazeb, jakými jsou porozumění, ochrana, sociální opora a odezva. Rodina poskytuje členům domov, životní zázemí, potřebnou péči v dětství, v nemoci, pomoc v krizových situacích.

Společenská funkce rodiny

Právě touto funkcí je rodina začleňována do celé společnosti, které je rodina základní buňkou.¹⁾

¹⁾ NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A., Kapitoly za sociologie rodiny, IMS, Brno 2004, s. 7.

4.2 TYPY RODINNÉ VÝCHOVY

Výchova a její pojetí je do značné míry ovlivněna sociokulturními podmínkami, odlišnými koncepcemi pojetí člověka, zdůrazněním jednotlivých stránek výchovného procesu. Mnohdy je chápána jako řízený proces ovlivnění nehotového člověka a podřízení jej normám společnosti.

Často rozeznáváme tři typy výchovy

- demokratická výchova,
- liberální výchova
- autoritativní výchova.

Demokratická výchova – vyznačuje se působením dobrých vzorů, nikoli trestů, porozuměním pro individuální potřebu dítěte, podporováním jeho snahy. Vede k rozvoji iniciativy a samostatnosti, ale také zodpovědnosti, kázni a respektu k právům ostatních.

Liberální výchova – je charakterizována slabým nebo žádným řízením bez větších požadavků. Vede k malé odpovědnosti, nerespektování norem, snižuje integraci a organizaci práce ve skupině i efektivitu jejích výsledků.

Autoritativní výchova – je typická používáním rozkazů, trestů, malým porozuměním pro potřeby a zájmy dětí a potlačováním jejich iniciativy. Vede k velké závislosti na rodiči a zvýšené submisivitě nebo naopak agresivitě.¹⁾

Právě tento typ výchovy nás bude zajímat nejvíce, protože zde jsou počátky agresivního chování dětí.

1) OURODA, K., Základy pedagogiky, IMS, Brno 2003

4.3 ZÁVĚR

Z této kapitoly vyplývá, že pokud rodina vytváří vhodné podmínky , příznivé klima, plní si své základní funkce a povinnosti jako je uspokojování potřeb svých členů, poskytuje vztahy na základě vzájemné náklonnost, lásky a porozumění je toto vhodné prostředí pro správný a kvalitní rozvoj psychické a fyzické stránky, především dětí.

5. VZNIK AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ

Agresivita je součástí každé lidské bytosti a její přirozeností. Hraje velmi důležitou a velkou úlohu ve vývoji dítěte. Úlohu stejně důležitou jako je láska. Vnitřní energie dodává dítěti motivaci, nezbytnou k sebepřekonávání. Podporuje úspěch, jestliže zůstane v mezích, které dítě samo kontroluje.

Úkolem výchovy není agresivitu zcela odstranit, ale usměrnit ji tak, aby ji bylo možné co nejvíce mobilizovat pro dosažení cílů jak pro sebe, tak pro ostatní.

Dnešní rodiče, které vede snaha co nejvíce naslouchat svým dětem, často nerozlišují jejich potřeby a jejich přání. Stejně jako je nezbytné uspokojovat potřeby dětí a to jak potřeby fyzického, tak potřeby psychického vývoje, tak není žádoucí plnit všechna jejich přání. Představa, že je absolutně zapotřebí vyhovět každému přání dítěte, protože chce, aby prožívalo idylické dětství, nás neuchrání frustrace. Je nezbytné, aby se dítě naučilo a dokázalo během svého vývoje ovládat a kontrolovat své impulsy. Nic totiž nezatěžuje rodiče tak, jako výchova vzteklého, útočného a neustále mrzutého dítěte. Když porozumíme neurofyzilogickému původu a citovým příčinám tohoto nepříznivého stavu, dokážeme tuto energii usměrnit a využít ji ve prospěch jeho emocionálního rozvoje a pokroku.

K tomu, abychom pochopili a zjistili původ agresivního chování u dětí, se musíme na tento problém zaměřit od úplného začátku. Musíme zvážit a posoudit, zda nejde o vrozené či získané návyky.

5.1 BIOLOGICKÝ POHLED NA AGRESIVITU

Biologizující teorie chápou duševní vývoj jako rozvíjení předem daných dispozic, které si každý do svého života přinese od svých rodičů genetickou cestou.

Z biologicky orientovaných výzkumů je patrné, že lidskou agresi nelze vtěsnat do tohoto příliš úzkého rámce, ale spojuje se s psychologickými, sociálními nebo kulturními interpretacemi.

Tímto problémem se zabývalo mnoho vědců, kteří přišli s různými teoriemi:

1.) Příkladem důrazu na vrozenou bázi agresivity je pojetí agrese jako infiltrace destruktivního pudu do víceméně vědomého chování (u S. Freuda), nebo spojování agresivity s přirozenou lidskou touhou po sebeuplatnění a moci (u A. Adlera).

2.) Etologové se zabývají agresí jako vrozeným instinktivním mechanismem fylogeneticky a druhově specifickým. Podle K. Lorenze je agresivní instinkt podobně jako sexuální instinkt neustále se doplňujícím energetickým zdrojem, který se snaží „najít“ cestu k vybití. Energie specifická pro určité instinktivní jednání se postupně nahromadí a tím se zvyšuje pravděpodobnost agresivní reakce. Přitom k tomu není nezbytný vnější podnět, člověk si ho dokáže najít nebo vytvořit sám. Podle Lorenze má agresivita význam pro přežití člověka jako jedince i člena skupiny.

Lidská agresivita a její destruktivní následky přesahují obdobné projevy jiných živých tvorů a to díky technickým prostředkům, které umocňují její účinky.

3.) Někteří autoři poukazují na příklady agresivních projevů přenášených z rodičů na děti, případně na přenos agresivity mezi blízkými příbuznými a vyvozují z nich hypotézy o existenci agresivních genů. Jiní poukazují na projevy agrese jako důsledku působení sociálního učení a sociálního prostředí.

4.) Agresivní projevy mohou být provokovány také biochemickou cestou. Některé látky působící na psychiku stimulačně při současné inhibici některých autoregulačních kontrolních funkcí mohou pravděpodobnost agresivní reakce zvyšovat v kombinaci s dalšími drogami a neuropsychickou labilitou.

5.) Nejvýznamnější pozici v tomto bude mít zcela jistě heredita i když je málo důkazů pro zjištění dědičnosti agrese, mnohé studie potvrzují, že geny jsou z hlediska agresivního chování značně důležité. Někteří badatelé (Cantwell, 1981) se domnívají, že

poruchy chování s nápadnou agresivitou mají genetický základ a jsou vázány výhradně na mužské příbuzné.

Příkladem vlivu genetické dysfunkce na agresi může být vzácné onemocnění označené jako Lesch-Nyhanův syndrom, který se vyskytuje u mužů s vrozeným enzymatickým deficitem.¹⁾

5.2 AGRESE JAKO NAUČENÝ JEV

O získaných předpokladech agresivity se uvažuje hlavně v souvislosti s lidským učením a působením sociálních faktorů. V této souvislosti se můžeme setkat s pojmem **reflektivní funkce self**, spočívající ve schopnosti, jež je schopností naučenou, vžívat se do psychického stavu jiného člověka. Zvýšené sklony k agresivnímu chování lze nalézt u jedinců, kteří si tuto funkci v průběhu života neosvojili. V dětském věku se reflektivní funkce self označuje jako **mentalizace**. Její nedostatečné rozvinutí zvyšuje pravděpodobnost násilnického a destruktivního chování. Naopak optimální rozvoj se neprojevuje jen nižší motivací násilnických projevů, ale v kognitivní rovině při posuzování silných emocionálních reakcí jiných lidí. Pokud taková reakce zahrnuje tvrdě agresivní výhrůžky, jsou verbální formulace hrožící útokem interpretovány spíše jako výraz emočního stavu afektu, než jako podnět a důvod k protiútoku.

Příkladem extrémního důrazu na učení jako výhradní proces, v němž agresivita vzniká, je pojetí B.F. Skinnera. Podle něj agresivita stejně jako jiné formy chování je výsledkem působení výhod, které určité chování jedince přináší. Sociální podmíněnost agresivních projevů se vyjadřuje v pojmu **sociální učení**.

Teoretické úvahy se zabývají zpevňováním agresivní reakce neadekvátními postoji v malých sociálních skupinách i v celé společnosti. Takovým postojem může být přílišná tolerance k nevhodnému chování či neúčinná represe. Rodiče a další lidé blízcí dítěti podstatnou měrou přispívají k agresivitě dítěte nepatřičným způsobem výchovy a

¹⁾ PAULÍK, K., SCHNEIDEROVÁ, A., SOTONIAKOVÁ, E., ZÁŠKODNÁ, H., Kapitoly ze sociální práce, Ostravská universita, Ostrava 2004, s.70.

příslušnými vzorci chování prezentovanými ve styku s nimi. Dalším, kdo se může podílet na utváření agresivního chování je vliv kultury a tradic, vliv masmédií a v neposlední řadě tomu přispívají i zátěžové situace spojené s frustrací.¹⁾

5.3 Další činitele ovlivňující vznik agresivity

- 1) útok - přímý fyzický
- 2) verbální útok se považuje za velmi spolehlivý podnět, který vyvolává agresi (druhou možností je zpravidla útěk).
- 3) frustrace - podle behavioristů a zejména neobehavioristů výskytu agrese vždy předchází frustrace, ale zároveň agrese je jednou z možností reakce na frustrátor.
- 4) vysoká teplota - projevuje se vliv vysoké teploty na zvýšení hostilního afektu, na hostilní interpretaci a na fyziologickou aktivaci, což vytváří podmínky pro zvýšenou agresi.
- 5) zvýšená aktivita
- 6) akční úroveň (arousal) - jde o zvýšenou pravděpodobnost chovat se agresivně u lidí, kteří se nacházejí ve stavu zvýšené excitace (jsou excitovaní, pociťují potřebu něco udělat, jsou pod určitým tlakem, jsou vystaveni určité zátěži).
- 7) zlost - afekt zlosti bývá považován za jednu z možných příčin agrese. Ne vždy zlost, která je vyvolána negativním podnětem, sama o sobě k agresivnímu chování vede. Mnohdy se podaří afekt zlosti potlačit. To však vyvolává zvýšené emoční napětí, které ve svém důsledku oslabuje kognitivní sféru a tím vede k riziku afektivní exploze, která může mít podobu nekontrolované agrese.

¹⁾ PAULÍK, K., SCHNEIDEROVÁ, A., SOTONIAKOVÁ, E., ZÁŠKODNÁ, H., Kapitoly ze sociální práce, Ostravská universita, Ostrava 2004, s.70.

- 8) deindividualizace - dává se do přímé souvislosti s prožíváním relativní anonymity, kdy je člověk přesvědčený, že není identifikovatelný jako jedinec. Důležitou součástí je osvobození se od sociální kontroly. Jeho důsledkem bývá odtlumení sociálně nežádoucího chování (Výrost, Slaměník, 1997).
- 9) tendence upozornit na sebe - agrese je způsob jednání, kde cílem je získat pozornost především osob, na kterých jedinci do jisté míry záleží (significant others), a tím saturovat potřebu sebeprosazení, uplatnění, uznání. Svou roli v tomto případě hraje například učení a imitace modelů agrese.
- 10) porušení norem, neexistence pevných norem - v případě porušení norem druhými osobami nebo absence jasných norem může jedinec prožívat pocity ohrožení, nejistoty, které pak mohou následně vést k obrannému chování v podobě agrese.
- 11) msta.

5.4 DRUHY AGRESE

V rámci druhů agrese sledujeme především zaměřenost agresivního chování na:

- a.) ohrožení osob, zvířat, přírody;
- b.) ohrožení majetku;
- c.) ohrožení psychiky.

5.5 FORMY AGRESE

V rámci vlastní realizace agrese rozeznáváme v zásadě čtyři možné podoby agrese:

- a.) bezprostřední agrese - jde o bezprostřední útok agresora na oběť.

- b.) zprostředkovaná agrese - mezi agresorem a přímou obětí je mezičlánek, například jiná osoba či věc. Velmi často je mezičlánek v určitém vztahu s vlastní obětí.
- c.) fyzická agrese - jde o fyzické napadení oběti.
- d.) verbální agrese - příkladem může být vyhrožování, nadávky, avšak také ironie a "špičkování" "mezi partnery."

Fyzická a verbální agrese mohou mít podobu přímou či nepřímou.

5.6 TYPY AGRESE

- a.) agrese emocionální (afektivní) - je charakteristická přítomností silné negativní emoce (většinou hněvu) a agrese není prostředkem, ale cílem sama o sobě, je často impulsivní.
- b.) agrese instrumentální - agrese je prostředkem k dosažení vnějšího cíle, je založena na předem připraveném plánu a bývá vědomě kontrolována (Čermák, 1999).
- c.) agrese benigní - je fylogeneticky programovaná, obranná a slouží k přežití jedince i druhu a je nástrojem biologické adaptability. Jakmile pomine ohrožení, zaniká.
- d.) agrese maligní - je krutá a destruktivní. Je specificky lidská, není fylogeneticky programovaná a neslouží biologickému přizpůsobování. Slouží člověku k uspokojení jeho žádosti a prožitku libosti, který mu přináší (Fromm, 1997).
- e.) autoagrese – je zaměřená vůči vlastní osobě.
- f.) heteroagrese – je zaměřená vůči okolí.¹⁾

¹⁾ FLEISCHMAN, O., PF UJEP, Ústí n/Labem 2001

5.7 ZÁVĚR

Agresivní chování je vždy velice závažný problém a to ať už se jedná o dítě či dospělého člověka. Je těžké zjistit, kde je původ takového chování, ale téměř vždy zjistíme, že se jedná o nějakou somatickou nebo psychickou poruchu, kterou si dotyčný přinesl do svého života z dětství.

Člověk je tvor, který disponuje s mnoha vymoženostmi dnešní doby, které mu usnadňují život, ale také mu ho dokáží značně znepríjemnit a zkomplikovat. Záleží především na tom jakou dostal výchovu. Důležitým atributem v životě člověka je sebevýchova.

Agresivní chování má mnoho podob a forem, kterými agresor dává průchod svým emocím. Každý člověk je originalita a každý má svůj žebříček hodnot a priorit, kterými se řídí a kterého ovlivňuje. To znamená, že i projevy agrese, to jak se chová a jakým způsobem reaguje na zátěžové situace, jsou specifickou záležitostí každého člověka.

6. POČÁTKY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ

Prenatální období

Nenarozené dítě prožívá vše společně s matkou, její radost, dobrou náladu, pohodu, ale hlavně s ní prožívá stres, strach, nervozitu, hádky a všechny negativní stavy, kterými matka prochází během těhotenství. Příznivé je nejen pro ni, ale především pro dítě, když se dokáže takovýmto situacím vyvarovat a nebo jim čelit s rozvahou a klidem.

Už mezi jednotlivými nenarozenými plody v děloze matky jsou velké rozdíly. Některé děti jsou velmi klidné a jiné naopak velmi vzrušivé a neklidné. Nenarozené dítě je ovlivňováno náladami matky, přenášenými hormony, kromě toho srdeční ozvy a celkové pohyby matky mohou přenášet napětí nebo pohodu. Je prokázáno, že plod má schopnost zapamatovat si procítěné události a zároveň nemůžeme tvrdit, že všechny hádky, starosti, které těhotná žena prožije, budou její dítě v budoucnu traumatizovat. Plod má potřebu cítit živé prostředí, které mu tlumočí veškeré životní pohyby. Psychicky ho hlavně traumatizují depresivní stavy matky. Tehdy se stává životní prostředí pro plod jednotvárné a smutné a nepodněcuje psychický život dítěte, které je už v této době dost vnímavé.

Postnatální období

Život nejenom dítěte, ale i dospělého člověka je rozdělen do několika vývojových etap a každá vývojová etapa má svá specifické problematiky, projevy chování a obranné mechanismy.

Rozhodující pro utváření osobnosti a její pozdější fungování je právě raná fáze vývoje, tedy období dětství. Touto vývojovou teorií se zabýval Sigmund Freud, kterou nazval psychoanalýza. Freudův koncept vývojových stadií podle transformace libida přiřazuje každému stadiu určitý typ osobnostní problematiky, traumata i obranné mechanismy. Tato koncepce psychického vývoje byla vytvořena za účelem vysvětlit pomocí vývojového modelu různé typy psychických poruch, především neuróz. Odchyly od

ideálního charakteru lze považovat spíše za jeho deformaci a mohou nabývat podob od obvyklého zabarvení charakteru až po psychickou poruchu.¹⁾

6.1 PROJEVY AGRESIVITY V JEDNOTLIVÝCH VĚKOVÝCH KATEGORIÍCH

Věk 0 – 3 měsíce

Již od prvních dnů po narození je velice důležité jak se k dítěti budeme chovat, jakým způsobem budeme uspokojovat jeho potřeby. Jakým tónem hlasu budeme mluvit v jeho blízkosti a jaké prostředí mu poskytneme, protože dítě je velice citlivé a vnímá a chápe každé negativní postoje kolem sebe. Aby se dítě stalo agresivním, zabráníme pouze správnou interpretací jeho chování, po níž bude následovat přiměřená odpověď. Jestliže jsou špatně chápány projevy agresivního chování dítěte vůči rodičům, za účelem zajistit upokojení svých potřeb, může reagovat rozvíjením svého útočného rejstříku. Naopak, důvěřuje-li rodič svému dítěti, chápe ho, pak se dítě brzy zklidní.

Věk od 3 – 9 měsíců

Dalším důležitým obdobím je věk od třech do devíti měsíců. Jeho důležitost spočívá v podpoře dítěte v objevování sebe a v získávání důvěry v ostatní lidi a tím předejít projevům agresivity. Dítě má především potřebu cítit, že je milováno a náš obdiv z jeho sebemenšího pokroku ho ochraňuje před úzkostí. Dítě v tomto věku je vždy vnímavé vůči poselství lásky, tónu hlasu, melodii vět, i když ještě nerozumí přesnému smyslu slov. Tento začátek komunikace vokalizací mu umožňuje zvládat vnitřní agresivitu a divoké impulsy. V tomto stádiu dítě myslí převážně emocionálně a každý špatný a neuvážený krok v tomto období se později jen ztěžší napravit.

¹⁾ KOHOUTEK, R., Vývojová psychologie, IMS, Brno ČR 2003, s.6,7.

Věk od 9 – 18 měsíců

Nastává období provokace, s kterým můžeme u dítěte počítat od devátého měsíce až zhruba do osmnácti měsíců. Je to období, kdy začalo chodit, mluvit a rozumí významu slov. Vstupuje do opozice vůči přáním rodičům, což je spojené s jejich prvním „NE“. Rozšiřuje svůj okruh zkoumání a začíná přestupovat zákazy. Ne však ze špatného úmyslu, ale prostě jen z touhy objevovat a experimentovat. Rodiče tak zcela spontánně mění postoj z povzbuzování dítěte v každém jeho pokroku a sami začínají čím dál častěji říkat „NE!“. Stávají se osobami, které omezují aktivní prostor dítěte a vzbuzují jeho hněv. Dítě se přesto nemíní vzdát svých průzkumnických tužeb. Jeho mozek si neustále přeje objevovat okolní svět a co nejlépe ho pochopit. To co mnohdy rodiče vnímají jako schválnost, je spíše frustrací dítěte.

Dítě si musí uvědomit existenci dvou zákonitostí, z nichž jedna je přání dítěte a druhá je prosazování vůle rodiči. V důsledku této konfrontace si dítě uvědomí, že je plnohodnotným jedincem, oddělenou bytostí. Je nezbytné nenechat se vyvést z míry tím, že je dítě neustále v opozici. Nalezení kompromisu mezi přáními dítěte a pravidly rodičů je nezbytné pro jeho další psychický vývoj.

Věk od 18 měsíců – 3 roky

Věk dítěte od osmnácti měsíců do tří let je obdobím, kdy rodiče bývají čím dál více zmateni agresivitou svého dítěte. Dítě si totiž v tomto věku začíná uvědomovat své ego, vlastní osobu a myšlenky, které si třídí do dvou pojmových skupin:

1. na ty, které se vztahují k „JÁ“,
2. na ty, které se vztahují k „NE/JÁ“.

Začíná tak rozlišovat mezi světem představ a mezi skutečností. Používá toto rozlišení, aby kontrolovalo své podněty.

V tomto období se chce dítě identifikovat od svých rodičů a začíná s nimi „bojovat“. Často je vyvádí „z míry“ tím, jak kolem sebe kope, buší pěstičkami, kouše špatně zachází třeba s panenkami, medvídkem, na nichž se vybíjí, aby se vyvarovalo útoku na rodiče. Je pochopitelné, že rodiče bývají bezuzdným řáděním svého miláčka doslova vyděšeni, protože cítí, jak divoký vztek ho pohání. Pro dětskou dušičku není nic horšího než je zesměšňování pro marný hněv a legrace z jeho velkých slabostí. K tomuto ponižujícímu jednání se dospělí uchylují z vlastní bezmocnosti a neschopnosti u dítěte potlačit agresivní jednání.

Násilnické chování dítěte mohou rodiče podpořit dvojím způsobem:

- mohou se ho snažit potlačit výpraskem, protože i oni sami v dětství často dostávali výprask;
- chtějí se vyvarovat veškeré agresivní konfrontace, aby mu zajistili šťastné dětství, protože je vedou vzpomínky na jejich vlastní dětství plné odříkání.

Tyto dva způsoby reakce však jen vydráždí agresivitu, vlastní všem lidským bytostem.

Je důležité dítěti povědět, že má právo se rozzlobit, ale jeho výbuchy hněvu nesmějí být potlačovány prudkou reakcí. Začnou-li rodiče křičet, odpovídají na násilí násilím. Na hluk dítěte reaguje matka, která už má všeho po krk křikem. To se pak stává stereotypním jednáním, na které si dítě přivykne a nepodněcuje ho to k tomu, aby se naučilo ovládat své agresivní impulsy.

Děti se potřebují seznámit s celou škálou emocí, včetně hněvu, které jim pomáhají objevovat svou identitu, ale vždy záleží především na rodičích jak jim tyto situace pomohou zvládat a orientovat se v nich.

Věk 3 – 5 let

Nastává období kontrolovaného hněvu. Dítě si v tomto věku již uvědomuje zákazy a provokace v jejich porušení před kamarády nebo dospělými je způsobem, jak ukázat, že umí oponovat rodičům. Vnitřní agrese je nedílnou součástí osobnosti dítěte, a k tomu abychom ji

mohly rozpoznat od agrese vyvolané nežádoucími jevy, je důležité znát jednotlivá vývojová stádia dítěte.

Žádoucím je vyvarovat se jakéhokoliv ponižování dětí za strany dospělých. Naopak lze tolerovat určitou dávku fantazie a opozice a prostě jen ukázat, že nás jen tak něco nerozhází. Je třeba se distancovat od verbální agresivity a spíše než četné sankce dítěti prospěje, odvedeme-li jeho pozornost a navrhneme mu nějakou jinou zábavnější činnost. Když ho budeme trestat, hrozí, že si zvykne provokovat ještě více tím, o čem se přesvědčilo, že účinkuje.

Jestliže jsme v čase, který jsme trávili společně, při hrách a povídání dbali na to, aby si dítě o sobě a o svém místě mezi lidmi utvořilo pozitivní představu, získá to, co nazýváme „silná osobnost“ a bude sociabilní. Pokud jsme naopak ze strachu, že ho rozzlobíme nebo že mu budeme oponovat, nedáme najevo, že naše přání jsou v rozporu s jeho, nebo jsme s ním trávili příliš málo času, byly jsme příliš násilničtí, osopovali se na ně a neučili ho potlačovat vlastní emoce, převládnu u něj primitivní podněty. Impulzivně se jich bude dožadovat různými projevy agresivity, jen aby jich dosáhlo.

Rodiče takovýchto dětí si můžou potom připadat jako oběti jeho neustálých přání a jestliže ustoupí a nechají ho trvale prosazovat své vlastní přání, nevytvoří se u něj to, co nazýváme „nadjá“ a dojde k vytvoření nevyvážené a asociabilní osobnosti.

Věk od 7 – 12 let

Období uvážené agresivity ve věku od sedmi do dvanácti let. Toto období je psychoanalyticky nazýváno latentním obdobím, tedy obdobím relativního klidu. Je to věk, kdy se dítě snaží zapojit do sociální skupiny a je vysoce vnímavé vůči školní výuce a výchově. Toto je období mezi minulou a budoucí opozicí k rodičům. Je to fáze, v níž je všechno zaměřeno na spolužáky a učitele, na socializaci, kde není tolik příležitostí k projevům násilí. Objevují se častější a promyšlenější lži.

Rodiče se často domnívají, že zapsáním dítěte do nějakého sportovního oddílu, zklidní případnou agresivitu. Není to však pravda. Do jisté míry záleží na trenérovi, jakou filosofii bude ve svém kurzu uplatňovat, ale především záleží na dispozicích dítěte, kterému rodiče od malička vštěpovali své vzorce chování, jak s těmito vzorci bude nakládat a do jaké míry bude schopno mít kontrolu nad svým chováním.

Puberta 11 – 15 let

Po tomto klidovém období nastupuje období puberty, které trvá asi od jedenácti do patnácti let a končí pohlavní dospělostí. Nápadnou je zde zejména labilita, kolísavost sebecitu a sebehodnocení a s tím související adaptační poruchy. Nedostatky, které se v pubertě objevují, jsou těžko výchovně ovlivnitelné, protože koření v minulosti. V pubertě se nejvíce projevují následky defektů výchovy z dřívějších let. Mimo to se v tomto období snadněji budí z latentního stavu různé vrozené chorobné dispozice.

Puberta je především jakýmsi měřítkem správnosti, zkušebním kamenem dřívější výchovy, přičemž však nesmíme opomíjet sklony a povahové rysy zděděné, vrozené a získané.¹⁾

Právě zde se projeví, zda docházelo v minulosti k týrání, zneužívání dítěte, nebo zda bylo účastníkem domácího násilí, které má za následek, že případné lži z mladšího věku přecházejí v samozřejmost. Některé děti v tomto období se uchylují k různým krádežím a mnohdy dítě v tomto věku přichází i do prvního kontaktu s drogou.

Adolescence 15 – 20 let

Posledním vývojovým obdobím, kterým se budu zabývat je adolescence, věk mezi patnáctým a dvacátým rokem života. Je to bouřlivé období s okázalým odmítáním rodičů,

¹⁾ ANTIER, E. Agresivita dětí, Portál Praha 2004

spojené s naschvály, které rodiče jen s obtížemi snášejí. Je to všestranně nebezpečný věk, v němž se znovu projeví výsledky výchovné práce předchozích období v extrémním chování, jestliže se rodiče ve výchově svých dětí dopouštěli příliš mnoha vážných chyb. Dospívání je opět obdobím přirozené impulsivity vůči rodičům. K tomu, aby se dítě mohlo stát dospělým, musí nyní nalézt vlastní identitu. Bylo-li dítě vychovááno s respektem a bez násilí, má dobré základy pro budoucí život.

Adolescence je období, kdy dítě setřásá otěže, svých rodičů, které ho doposud vedli. Pokud rodiče znásilňovali jeho osobnost, stával se pravidelně hromosvodem jejich hádek, ztrpčovali mu život přílišnou zátěží svých osobních přání, hrozí, že se připojí k partě podobně postižených vrstevníků, kteří také zkusili trpkou chuť domácího násilí, ať už po psychické, nebo po fyzické stránce.

6.2 AGRESIVITA A JEJÍ NEJČASTĚJŠÍ PROJEVY

Můžeme říci, že veškeré negativní, dlouhotrvající chování rodičů vůči svým dětem můžeme přisoudit jejich špatnému a agresivnímu chování, pokud tímto chováním nejsou vrozené dispozice. Pokusím se vyhodnotit, co konkrétně vyvolává u dětí agresivní chování, přestože jsou rodiče přesvědčeni, že svému dítěti věnují maximum své péče, pozornosti a lásky. Z pohledu nezúčastněných lidí se toto může zdát, ale zcela jinak.

Již u nenarozeného dítěte je pro vznik agresivity důležité to, jak se matka během těhotenství chová, jestli je těhotenství chtěné a co svému těhotenství podřizuje. Ještě v dnešní době si mnoho žen neuvědomuje, že dítě v jejím bříšku není nikterak izolované od okolního světa a od toho co se děje kolem matky, ale že je to vnímající a slyšící bytost, která pouze není vidět. V každém případě je pro dítě traumatizující, že není žádoucí a matka nebere na zřetel jeho příchod na svět. Pokud ona sama prožívá časté stresové situace, je nervózní, neklidná, nebo je-li dokonce sama obětí násilného chování například ze strany svého partnera. Toto vše dítě vnímá svými smysly, ale především mu tyto informace předává tělo matky v podobě vylučovaných hormonů transformovaných k dítěti krví přes pupečnickovou šňůru.

Pokud dítě traumatizované již během těhotenství položíme vedle dítěte, které se narodilo matce, která si dítě přála a podřídila tomu celé své těhotenství, změnila způsob života a s láskou čekala na příchod svého potomka, uvidíme u nich rozdíly. Patrné budou rozdíly v jejich pohybech, ve výrazech v obličeji, v jejich spokojenosti a klidu. Již chyby v tomto období můžeme považovat za startovní linii v rozvoji agresivity u dětí.

V dalších měsících života je důležité, aby mu byly poskytnuty alespoň nejzákladnější projevy lásky, náklonnosti, pochopení, porozumění, sounáležitosti a tolerance. Pokud tomu tak nebude, může u dítěte docházet k deprivacím a subdeprivacím. Dítě si začne vynucovat prosazení svých potřeb, přání, zájmů a sebe samotného, způsobem, který se zcela jistě rodičům líbit nebude. Začne používat agresivního chování a pokud se toto stane pravidlem, můžeme říci, že se svým chováním bude mít problém v celém svém dalším životě. V těchto situacích se ověří připravenost rodičů mít své vlastní dítě, ukáží se nedostatky výchovy, kterou si jako dítě sám prožil, ale hlavně co se byl schopen sám naučit.

Předškolní věk

V posledních letech jsme svědky toho, že agresivita se rychle šíří i do nízkých věkových kategorií. Zaráží nás brutalita a razance s jakou ji děti používají již v mateřských školách. To, že dítě rozbíjí nějakou hračku je zcela přirozené. To, že děti byly zlé, jsou a budou je už asi samozřejmé. Zpozorujeme-li však dítě, které se silným zaujetím mlátí hlavou nehlava do všeho co mu přijde pod ruku, podíváme-li se do výrazu jeho obličeje, do tváře zkřivené nepřirozeným hněvem a poté co své dílo zkázy dokoná odchází se vztyčenou hlavou s pocitem vítěze a bez jakýchkoliv výčitek svědomí. Toto se zdá být až neuvěřitelné a nepochopitelné a rodiče by na to měli reagovat a vyhledat odbornou pomoc.

Zákonitě nás musí napadnou hned několik otázek a to, zda, je za vším na vině jen rodinná výchova, zda jde o dítě s vrozenou poruchou chování a nebo si dítě prožilo silný traumatizující zážitek či bylo svědkem nějaké podobné události. Získat odpověď není jednoduché, protože dětská psychika je něco strašně křehkého, citlivého a složitého.

Mladší školní věk

Agresivita dětí na školách je nejenom naším, ale celosvětovým problémem, kterým se zabývají týmy odborníků. Stále častěji nás média informují o šikaně mezi žáky a studenty, o tom, že jsou napadáni pedagogové, nejenom po verbální stránce, ale čím dál častěji po stránce fyzické.

Jak jsem se mohla přesvědčit, při svých návštěvách jednoho krizového centra, které se zabývá poradenstvím pro rodinu a dítě, problém dětské agrese je skutečně poměrně častým jevem na všech stupních a typech našich škol. Výchovní poradci či psychologové pravidelně navštěvují různé školy, kde je výskyt agresivního chování téměř na denním pořádku

Škola se s pomocí výchovného poradce snaží přimět problémového žáka k tomu, aby změnil své chování, nabízí mu poradenství, účast v zájmových oddílech a kroužcích a pokud toto se mívá účinkem, pak nastupuje spolupráce s rodiči. Tato spolupráce je velice specifická a individuální, protože každý rodič je přesvědčen o správnosti své výchovy a o dokonalosti svého potomka.

Mohu říci, že je několik postojů, které rodiče zaujímají k řešení problémů svých dětí:

- rodiče reagují na výzvu školy, dostaví se k projednání chování svého dítěte, kde se jim navrhnou vhodné a možné způsoby, jak se vyvarovat dalším prohřeškům. S rodiči, kteří jsou ochotni spolupracovat se většinou dostaví i pozitivní výsledky v nápravě chování dítěte, protože vybočení mohlo být způsobeno například přechodným nedostatkem času rodičů, jejich dočasnou zaneprázdněností a tak dále.
- rodiče reagují na výzvu školy, aby se dostavili k projednání chování jejich dítěte, kde se dostaví, vyslechnou, v čem a kde je problém a jak postupovat dál, aby se eliminovalo nežádoucí chování jejich dítěte. To je, ale vše co jsou ochotni pro své dítě udělat. V podstatě jim je jedno, jak se jejich dítě ve škole chová (v těchto případech se většinou jedná o sociálně slabé rodiny).

- rodiče brání své dítě tzv. „opičí láskou“. Do školy vřítí tatínek dítěte s nevalným prospěchem a špatným chováním a osočuje všechny ve škole, že je vina na jejich straně, že jeho dítě se špatně učí, protože mu nedokáží ve škole dobře vysvětlit a podat vyučovanou látku a jeho agresivitu si vysvětluje, tím že všichni si na jeho miláčka zasedli.

Takovýto přístup rodičů je asi nejhorší, protože dítě neučí odpovědnosti za jeho chování, podrývá autoritu učitele, která by měla být ze strany rodičů podporována. Dítě má hlavně pocit, že si může dovolit vše nač pomyslí, protože rodiče to za něho vyřeší z obavy, aby jejich rodina neutrpěla nějakou ostudu a neztratila ze své prestiže.

Vždy se hledá východisko a řešení především pro dítě samotné, protože pokud se chová agresivně je postupně vyřazován z kolektivu, který ho zavrhne, což není záviděníhodná pozice.

Starší školní věk

Věk dítěte v tomto období charakterizuje puberta, která je, jak jsem již uvedla, prověrkou výchovy do této doby. Pokud výchova nějakým způsobem selhala, pak se poměrná část těchto lidí potom rozhodne pro „svůj“ způsob života tím, že často utíkají z domova, absence ve škole je netrápí. K tomu, aby se uživil začínají s trestnou činností, s prostitucí a stávají se drogově závislími.

V tomto případě je na fyzické tresty pozdě a domluvy, aby si našel lepší a vyrovnanější kamarády se mívá účinkem. Je totiž obklopen lidmi, kteří mu rozumějí, kteří mají něco co je do jisté míry spojuje, mají zde pocit sounáležitosti z pocitu jejich utrpení.¹⁾

¹⁾ ANTIER, E., Agresivita dětí, Portál, Praha 2004, s. 60

6.3 ROZDÍLY V AGRESIVNÍM CHOVÁNÍ CHLAPCŮ A DÍVEK

Rozdíly mezi chlapci a dívkami v míře a způsobu projevu agresivity jsou patrné zhruba od období falického, což je období mezi třetím a pátým rokem. Do této doby nebyly v projevech agresivity téměř žádné rozdíly, dítě křičelo, kopalo, rozbíjelo hračky, záleželo jen na individualitě dítěte a na rodičích, do jaké míry byly schopni nechat dítě ať se vyřádí. Rozdíly se daly pozorovat snad jen v intenzitě a razanci s jakou se dítě projevovalo, ale jak jsem již uvedla agresivitu si v sobě nosíme všichni a pro dítě je důležité dát průchod negativním zážitkům.

Právě ve falickém období se agresivita dětí začíná projevovat různými způsoby u chlapců a jinými u dívek. Chlapci začínají používat své fyzické síly a převahy nad druhými, tím, že své spory řeší různými potyčkami a šarvátkami. Zastávaný názor, že je třeba, aby se dítě naučilo bránit, krajně nebezpečné, protože zahrnuje myšlenku nezbytného boje, místo aby byly vychovávány ke vzájemnému respektu řešení svých konfliktů.

Dívky se do jisté míry řídí tímto názorem, protože si své problémy řeší tak, že spolu prostě na nějaký čas přestanou mluvit, vyplazují na sebe jazyk a za nějakou dobu se chovají jakoby se nic nestalo. Řešení hledají v mírnějších formách agrese, ale jak se potvrzuje tyto rozdíly se v poslední době stírají a agresivita dívek se začíná vyrovnávat agresivitě chlapců.

6.4 ZÁVĚR

Z výše uvedeného vyplývá, že stěžejní a nejdůležitější pro život člověka je opět výchova v plně funkční rodině a to především harmonická výchova v prvních letech života, kdy se u dítěte formuje a vyvíjí osobnost, v době, kdy si osvojuje svoje základní návyky.

Případné nedostatky pak můžeme pozorovat v různé intenzitě a v různých typech projevů v pozdějších jednotlivých vývojových obdobích. Do jaké míry se projeví závady ve výchově záleží i na sebevýchově jedince.

7. MOŽNOSTI ZVLÁDÁNÍ AGRESIVNÍCH PROJEVŮ

Nejlepším možným způsobem, jak zvládnou agresivní chování dětí je preventivně působit na rozvoj jejich osobnosti a tím z nich vychovat jedince, kteří neřeší spory ranami a nadávkami. Skvělé rady od nejlepších odborníků na tento problém nebudou nic platné pokud se rodiče sami budou chovat agresivně a své problémy budou řešit v afektu. Když rodiče zjistí, že jejich dítě se projevuje více agresivně, než je obvyklé a než je projevem jeho věku. Je zapotřebí, aby se nejprve zamysleli sami nad sebou a svým vlastním chováním.

Účinná výchova spočívá v tom, že dítě naučíme, aby se nenechalo ihned strhnout k agresivním projevům, protože to k ničemu nevede. Na jedné straně je nutné dítěti jednoznačně agresivní jednání zakázat a naučit ho respektovat morální pravidla. Dítě musí vědět, že jeho pocity respektujeme a že z nich nemáme z nich strach. Tím, že toto dítě vnímá a rozumí tomu, tlumí se jeho agresivní jednání.

Na druhé straně je ovšem potřeba dítěti umožnit, aby mělo možnost vyjádřit své agresivní pocity a to takovým způsobem, kterým neutrpí morální pravidla ani jeho bližní. Některé aktivity pomáhají takovému jednání čelit. Dítě si může hrát se svými plyšáky, s vodou a hlínou, tlouct kladívkem, kopat do balonu, běhat nebo skákat. Především kolektivní hry či sport v oddíle, s kamarádem nebo s rodiči stimuluje dítě k ovládání agresivního chování.

Pokud rodiče vedou dítě k sebekontrolě a nepřesvědčují ho, že život je jeden velký boj, připraví se na něj a čím, tím lépe, pak se u staršího dítěte začne agresivita projevovat mnohem přijatelnějším způsobem. Jako jsou slovní projevy nebo hry na tvrdáky, které se neobracejí přímo proti živé bytosti.

Pro tuto výchovnou etapu, kdy se rodiče snaží respektovat pocity dítěte a zároveň potlačovat jeho agresivní jednání, je určující jeden faktor, a to jejich vlastní jednání. Dítě se naučí sebekontrolě tak, že mu půjdeme příkladem. Jak by mohl rodič chtít po svém dítěti,

aby se nechovalo agresivně, když on sám se snadno rozčílí, křičí a fyzicky svému dítěti ubližuje?

Rodiče se musí vyvarovat jednání oko za oko. Dítěti, které kouše nebo bije druhé, nesmí udělat to samé. Jinak totiž jeho chování ospravedlňují víc, než kdyby s ním mlčky souhlasili.

7.1 Prevence agresivního chování

V případě agrese, podobně jako u dalších sociálně negativních jevů, je možno vyjít ze známého modelu primární, sekundární a terciální prevence podle G. Caplana.

Primární prevence

Týká se nejobecnějších opatření zaměřených na celou populaci, která spočívá v redukování hlavních příčin agrese, zdrojů frustrací a dalších všeobecně stresujících situací. Zaměřuje se na reálné násilí zákony, sociálními normy, nepopularizování násilí v kulturních artefaktech a masmédiích a vytvářením prostor k účinnému odreagování jako je sport, zábava, kultura atd.

Základní úlohu by zde měla sehrát nejen výchova ve výchovných institucích rodiny a školy, ale v celé společnosti prostřednictvím kultury, legislativy i represivních orgánů.

Pozitivní vliv odreagování na snižování agresivity se očekává na základě hypotézy emocionální katarze. Je však možno zaznamenat i případy, kdy ventilace násilí nevede k jeho snížení nebo vyhasnutí, ale naopak vede k eskalaci agrese. Agresor může být vlastním násilím natolik excitován, že ho stupňuje, dokud se neunaví.

Zvláštní postavení zde má otázka trestu. Účinnost trestu jako preventivního opatření proti agresi závisí na několika okolnostech, kterými jsou:

- intenzita afektu,

- velikost trestu, u kterého může dojít k bumerangovému efektu, například v neúměrném trestání při výchově dětí může zvýšit jejich agresivitu. Při předpokladu velkého zisku často nepůsobí ani vysoký trest. Působivost trestu také ovlivňuje doba, která uplyne mezi agresivním jednáním a potrestáním. Účinnost trestu klesá se zvyšující se pravděpodobností, že agresivní projev nebude potrestán, a klesá, zejména u dětí, s dobou, která uplyne mezi projevem a potrestáním.

Sekundární prevence

Tento model prevence věnuje zvláštní pozornost právě těm sociálním skupinám, které jsou častějšími oběťmi nebo producenty násilí. Zahrnuje v sobě poradenské odborné kursy, sociální služby, právní ochranu a pomoc postiženým.

Terciální prevence

Ta se týká jedinců, kteří se agresivně projevují, případně mají k takovému chování sklony. Zde jde často o řešení situací, kdy se už někdo začal agresivně chovat.

Dále je možno uvažovat ještě o tzv. **situační prevenci**. Jde o předcházení agresivity za pomoci situačních technických prostředků i v případě aktuálního propuknutí agrese a patří sem takové jednání, které co nejméně provokuje nebo stupňuje agresivitu potenciálně nebo reálně agresivního jedince. To se týká jak verbálních, tak neverbálních složek chování.

Důležité je rozpoznat včas nebezpečí agrese.

K agresorovi je třeba přistupovat klidně, nekonfrontačně, nekritizovat ho, nenapomínat ho, nepřikazovat mu, nezakazovat mu, nepoučovat ho, nezvyšovat na něj hlas..

Důležité je srozumitelně se mu představit, vysvětlit mu svou úlohu v dané situaci a hlavně se ho zeptat na jméno a to používat při oslovení. Pozorně mu naslouchat, projevit mu porozumění a sympatie, pohybovat se před ním klidně, přistupovat k němu tváří v tvář,

zepředu, aby na nás dobře viděl. Nepřibližovat se k němu příliš blízko, rozhodně se ho nedotýkat. K předcházení agresivních projevů je vhodné co nejlépe porozumět situaci agresora, pochopit správně co říká a jak vidí svou situaci.¹⁾

Za důležitou součást preventivního působení považujeme postoj rodičů a učitelů k dítěti, jaký mají k dítěti vztah, jaká je rodinná a školní atmosféra.

Kritéria preventivního působení ve školách:

- 1) spolupráce s rodiči.
- 2) kontinuální proces.
- 3) zásada přiměřenosti (věku, vzdělání, zkušenostem, dovednostem, skupinám apod.).
- 4) prevence je koncipována jako získání co nejširších poznatků o sociálně patologických jevech.
- 5) prevence je zaměřena na získání postojů a dovedností, které jedincům umožní řešit náročné životní situace a zvýší se tím resistance vůči sociálně patologickým jevům.
- 6) prevence se opírá o akceptovatelné, přitažlivé modely, názorné přístupy a neformální přístup.
- 7) prevence je spojena s výchovou k občanské odpovědnosti a ke zdravému životnímu stylu.
- 8) prevence je schopna zlepšit schopnost komunikovat o problémech a vyrovnávat se s nimi, rozvíjet zdravé sebevědomí jedince.

!! Předpokladem úspěšné prevence je získání důvěry dítěte !!

7.2 Právní ochrana

Nejsmutnější a nejtragičtější pohled je na zubožené dítě s poruchou osobnosti vlivem špatné výchovy a péče o něj. O to horší jsou ty případy, kdy za stav takového dítěte zodpovídají rodiče či jiná osoba, které bylo dítě svěřeno do péče.

¹⁾ PAULÍK, K., SCHNEIDEROVÁ, A., SOTONIAKOVÁ, E., ZÁŠKODNÁ, H., Kapitoly ze sociální práce, OSTRAVSKÁ UNIVERZITA, Ostrava ČR 2004, s.74,75.

Práva a potřeby dětí jsou ošetřeny mnoha právními předpisy, které působí jednak jako prevence před špatným zacházením s dětmi, ale především upravují postupy v situacích, kdy už k zneužití dítěte (jakýmkoli způsobem) došlo.

Nejdůležitějšími právními dokumenty pro dítě jsou:

- Ústava ČR 1/1993Sb
- LZPS 2/1993
- Mezinárodní úmluva o právech dítěte z roku 1989, která vytváří a posiluje proces práva, jež mohou děti uplatňovat přímo, nebo prostřednictvím dalších osob nebo organizací.
- Evropská úmluva o výkonu práv dítěte z r. 1996, která posílila ochranu práv dítěte v soudním řízení v rodinných věcech. Klade důraz na odpovědnost rodičů v pomoci, ochraně a péči o dítě, přičemž přiznává povinnosti společnosti a státu.
- Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. §34, ve znění zákona č. 91/1998 Sb.
- Trestní zákon č.140/1961 Sb. § 86, ve znění zákona č. 175/1990 Sb.
- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č.359/1999 Sb.
 - §5 Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.
 - §7 Každý je oprávněn upozornit na závadné chování dětí jejich rodiče.

7.3 ZÁVĚR

Dětská agresivita vyvolaná rodinnou výchovou se v pozdějších letech poměrně těžko odstraňuje pro její hluboko zakořeněné vzorce chování jenž dítěti předkládali rodiče, kteří si mnohdy ani sami neuvědomovali jak snadno se dítě učí nevhodnému chování. Přesto dělají další chybu ve výchově a to v násilném potlačování agresivního chování svého dítěte, přičemž v dítěti opět vnucují, že násilí musí být potlačeno zase jenom násilím.

Často agresivita dětí není zcela jen rodičovským deficitem výchovy, ale je to projev či postoj společnosti respektive společenské skupiny-party, se kterou je dítě převážně v

kontaktu a přestože nemá vyloženě agresivní sklony, ve snaze vyrovnat se členům party a dokázat jim, že si svou pozici v partě zaslouží, přikloní se i k agresivnímu chování, které mu ve svých důsledcích přináší traumatizující pocity.

V dnešní době je agresivní chování dětí dosti rozšířeným jevem, který nutí spousty odborníků zamyslet se nad tímto problémem a zároveň je vede k pomoci takto postiženým dětem či celým rodinám. Existuje celá řada krizových center pro rodinu a dítě např. Nadace Naše dítě, Růžová linka pro děti, Dětské krizové centrum a linka důvěry pro děti týrané, zneužívané a zanedbávané, HELP24, různé Linky důvěry a tak dále. Tyto centra mají vypracované podrobné plány prevence. Jak se vyrovnat s agresivním chováním a nebo jak mu předcházet, což je evidentní z především z programů volnočasových aktivit jež jsou nedílnou součástí primární prevence před všemi nežádoucími sociálními projevy dětí.

8. ZÁVĚR

Problém agresivního chování je velice vážný problém, protože spolu přináší spoustu otázek, jak tomuto čelit, předcházet a hlavně, jak zabránit tomu, aby se dále nestupňovala jeho četnost a razance s jakou útočí na okolní svět.

Odborníci zabývající se touto problematikou jsou mnohdy zaskočení, tím s čím se setkávají u dětí již v předškolním věku, s brutalitou dětí a jejich celkovou nevraživostí vůči svým kamarádům, učitelům a vůbec všemu v jejich okolí.

Bohužel, takové děti ani nepovažují své chování za nějak vyjímečné a nevhodné. Naopak své jednání považují za přirozené. Reakce takových dětí jsou spontánní a vycházejí z jejich nitra a z naučených a hluboce zakořeněných vzorců chování. Jiný způsob chování jim nebyl nabídnut a tak disponují s naučeným. Největší chybou ve výchově ze strany rodičů je skutečnost, že agresivní chování svých potomků řeší zase jen násilným a agresivním způsobem, kterým jenom upevňují ono nežádoucí chování.

Celkově je problém agresivity velice latentním a specifický problém, který se jen těžko se dokazuje. Je až příliš jednoduché a prosté říci „on se chová nevhodně, je agresivní, neposlušný, drzý.....“, ale je moc těžké a složité zjistit, proč se vůbec takto dítě chová. Problémy jako je domácí násilí nebo násilí páchané na dětech, zneužívání dětí nejen po stránce fyzické, ale také po stránce psychické, se jen těžko dostává mimo hranice rodiny. V tomto směru je pak rodinou s pevnými hranicemi, které lze jen těžko překročit, takže odhalit konkrétního viníka je takřka nemožné. Dítě se totiž nezmiňuje o tom, že bylo týráno, zneužíváno, nestěžuje si na nedostatek lásky a náklonnosti ze strany rodičů, protože jejich chování, alespoň v prvních letech života považuje za samozřejmé a normální z důvodu, že jiné chování nezná a ani netuší, že si samo osvojuje jejich chování jako vzorec, kterým se bude v pozdější době s největší pravděpodobností také řídit.

Dítě, které je systematicky zneužíváno, týráno, ponižováno, zanedbáváno si vytváří svůj obraz světa, ve kterém je všechno špatné a zlé a žije v domněnku, že i všechny ostatní děti jsou na tom stejně.

Problém dětské agresivity přestává být privátním problémem rodiny a stává se problémem celospolečenským.

Aby došlo k nápravě narušených vztahů nebo, aby k jejich narušení vůbec nedošlo se podílí mnoho institucí a krizových center. Ty mají ve svém programu preventivní plány, zaměřené nejen na děti samotné, ale především se zaměřením na celé rodiny. Záleží pouze na tom, zda je rodina ochotna a zda vůbec chce, aby k nápravě vztahů došlo. Tyto instituce disponující od výchovného poradce přes psychologa, sociologa, pedagoga až po psychiatra, pomáhají právě dětem a rodinám v těžkých životních situacích. Radí jim, jak postupovat a hlavně, jak tyto situace řešit s nejlepším výsledným efektem.

Preventivní programy těchto institucí zahrnují odborné besedy, porady, přednášky, pohovory s odborníky, ale i s jinými podobně „postiženými“ rodinami. Součástí jejich programů jsou i návody, jak správně využít volný čas. Právě špatná volba volnočasových aktivit je velkým problémem dnešních dětí, protože pokud nemá dítě v sobě od malička alespoň trochu zařizované, že volný čas se dá vyplnit sportem, kulturou či jinou aktivitou, v pozdějším věku si ztěžívá v sobě vybuduje určitý vztah k povinnosti. Většinou je toto problém sociálně slabších rodin, které nemají dost finančních prostředků na podporu svého potomka a nebo naopak je to problém nadměrně zaměstnaných rodičů, kteří nemají přehled o tom, co jejich dítě ve volném čase dělá.

Obnovení narušených sociálních vztahů je dlouhodobým úkolem nejen rodiny, ale především celé společnosti. Vytváření vhodného sociálního zázemí pro zdravý duševní, tělesný a sociální vývoj a společensky prospěšné uplatnění pro děti, přinese své výsledky až za několik let v takové podobě, že nastoupí generace, která bude hájit nejen svoje vlastní zájmy, ale i zájmy společnosti.

Pro lepší názornost, jakými poruchami děti od 0 do 18 let trpí, jsem v příloze této práce použila statistické údaje psychiatrických diagnóz, které poukazují na afektivní poruchy nálad (F30-F39) a vývojové poruchy v dětství a dospívání (F80-F98) v souvislosti s rodinnou výchovou. Tabulky vyjadřují počty dětí trpících těmito poruchami v jednotlivých krajích České republiky. Dále je použito tabulek, ve kterých jsou uvedeny počty dětí pocházejících z dysfunkčních a afunkčních rodin.

RESUMÉ

Tato práce s názvem „Agresivita dětí v souvislosti s rodinnou výchovou“ popisuje rodinu jako základní sociální skupinu, která je nezbytná nejen pro společnost, ale především pro své členy a jejich další zdárný vývoj a rozvoj jejich psychických i somatických vlastností.

K tomu, abychom pochopili současnou rodinu, její postavení ve společnosti a postavení jednotlivých členů, je zapotřebí se poohlédnout zpět do dějin, jakými vývojovými fázemi a proměnami rodina procházela a jak se měnily jednotlivé role členů rodiny. Je zde porovnávána rodina patriarchální se současným rodinným společenstvím. Nastínila jsem zde i aktuální problémy české rodiny, které se odrážejí ve výchově dětí spojené s jejich agresivitou. Právě význam rodiny a její funkce či disfunkce a volba typu rodinné výchovy nabírá na důležitosti ve vývoji jedince a vzniku jeho agresivního chování.

Prací bylo ověřeno, že agresivita dětí je problém, který se týká každé věkové kategorie a že je závislé především na přístupu a typu výchovy jaký rodiče zvolí jako nejvhodnější. Většinou si rodiče zvolí takový výchovný postoj jaký si utvořili sami během svého dětství od svých rodičů.

Agresivita není jenom problémem výchovy rodičů, ale svůj podíl na agresivním chování mají i vrozené dispozice, ale i jiní činitelé mohou být příčinou přechodného stavu agresivity, která může mít i různé podoby a formy.

K tomu abychom zjistili počátky agresivity a to z čeho vzešla, je nutné poznat osobu agresora a jeho jednotlivá vývojová stádia a to od prenatálního období do doby, kdy budeme žádat vysvětlení jeho agresivního chování.

Také různé věkové kategorie se projevují různým druhem agresivity, různou razancí a zájmem o různé objekty.

Současná společnost se začala ve větší míře zabývat dětskou agresivitou a možnostmi jejího zvládnutí. Protože agresivita dětí nabírá na své razanci, brutalitě a bezohlednosti, existuje již celá řada krizových center, které se snaží tento problém odstranit či eliminovat na

co nejmenší počet dětských útoků. Toto je velice těžký a náročný úkol, protože dětská agresivita vyvolaná rodinnou výchovou se jen těžko dokazuje. Dítě totiž nepřiznává, že v rodině dochází ke špatnému zacházení ze strany rodičů a rodiče zase nepřiznávají, že by docházelo z jejich strany k pochybení vůči dětem.

ANOTACE

Závěrečná práce se zabývá agresivitou dětí v souvislosti s rodinnou výchovou, která je současným problémem celé společnosti a není pouze privátním problémem rodiny.

V této práci nejdříve vysvětluji pojem rodiny v porovnání s historickým vývojem, její funkce, typy výchovy a postavení jednotlivých členů rodiny. Dále se věnuji agresivitě dětí jejich projevům vůči okolí, popisuji jednotlivé druhy a formy agresivity podle jednotlivých vývojových etap člověka. Zabývám se i možnostmi, jak zvládat agresivní chování dětí a jednotlivými stupni prevence agresivity.

Klíčová slova:

Rodinná výchova, funkce rodiny, typy rodinné výchovy, agresivita, agresivní chování, druhy agresivity, prevence - primární, sekundární a terciální.

ANOTACE

This final work deals with the children's aggression relating to family upbringing. It isn't only the private family problem but the present problem of the whole society.

Firstly I explain the word family in comparison with its historical development, its function, types of upbringing and the position of each member of the family.

Then I take heed of children's aggression, their expression towards the environs. I also describe every kind and form of aggression during the human's developmental period. I take an interest in possibility how to cope with children's aggression and their prevention too.

KEY WORDS:

Family upbringing, function of family, types of family upbringing, aggression, aggressive behaviour, types of aggression, prevention - primary, secondary, tertiary.

POUŽITÁ LITERATURA

ANTIÉR, E. Agresivita dětí, Portál Praha , 2004.

ČERMÁK, I. Dětská agrese, CERM Brno 1998.

ČERMÁK, I. Lidská agrese a její souvislosti, Fakta Žďár nad Sázavou 1998.

ČERMÁK, I. HŘEBÍČKOVÁ, M. MACEK, P. Agrese, identit, osobnost, Psychologický ústav AV, Brno 2003.

ČOČKA, O. Psychologie dítěte, Tišnov 1996.

GÁL, F., Násilí, EGEM, Praha ČR 1994.

HARTL, P. HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník, Portál Praha 2000.

JANATA, J. Agrese, tolerance a intolerance, GRADA Praha .

JANDOUREK, J. Sociologický slovník, Portál Praha 2001.

MATĚJČEK, Z. DYTRYCH, Z. Krizové situace očima dítěte, Grada Publishing a.s. Praha 2002.

MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíce potřebují, Portál Praha 1994.

MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ. 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická měřítka, Praha: Psychiatrické centrum, 1992.

KOZLÍKOVÁ, B. Statistika, Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, Moravskoslezský kraj, odbor Ostrava, 2005.

PAULÍK, K. SCHNEIDEROVÁ, A. SOTONIAKOVÁ, E. ZÁŠKODNÁ, H. Kapitoly ze sociální práce, Ostravská univerzita, Ostrava 2004.

SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny, Portál Praha 2001.

ŘEHOŘ, A. NEVORÁNEK, J. Kapitoly ze sociologie rodiny, Institut mezioborových studií Brno 2004.

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie, Portál Praha 2000.

Seznam příloh

1. Statistická tabulka UZIS Ostrava u diagnóz F30 - F39 a F80 - F98.
2. Popis diagnóz F30-F39, F80-F98, dle MKN 10. revize.
3. Statistika UZIS Ostrava u dysfunkčních a afunkčních rodin.
4. Kazuistika případu

Statistické ukazatele za období od roku 2000-2003 u psychiatrických diagnóz F30-39 a F80-98 dle jednotlivých krajů v ČR. Dále statistický ukazatel Moravskoslezského kraje a jeho jednotlivých okresů za období od roku 2000-2004.

Vybrané psychiatrické diagnózy

Kraj	Rok 2000		rok 2001		rok 2002		rok 2003		rok 2004	
Okres	F 30- F39	F 80- F 98	F 30-F 39	F 80- F 98	F 30-F 39	F 80- F 98	F 30- F39	F 80- F 98	F30- F39	F 80- F 98
Hl.m.Prah.		3 897		3 655		3 342		3 485		
Středoč.		1 717		1 348		1 394		948		
Jihočes.		2 459		2 528		2 179		1 677		
Plzeňský		1 032		981		1 040		952		
Karlovar.		534		469		493		616		
Ústecký		1 640		1 964		1 786		1 852		
Liberecký		911		718		756		903		
Královehr.		1 408		1 204		1 213		1 818		
Pardubický		575		652		951		830		
Vysočina		506		424		578		477		
Jihomoravs.		2 932		3 319		2 985		2 944		
Olomoucký		1 936		1 878		2 072		1 383		
Zlínský		1 182		975		923		919		
Moravskos.	113	1 443	126	1 802	124	2 133	256	2 358	248	2 204
ČR	1 816	22 172	2 468	21 917	2 083	21 845	2 182	21 162		
Bruntál	19	101	24	72	8	132	22	82	51	84
Frydek M.	16	123	29	125	18	110	21	120	16	120
Karviná	41	342	28	389	29	371	13	340	17	360
N.Jičín	3	37	5	198	27	298	154	322	106	188
Opava	2	214	4	208	3	226	6	316	5	327
Ostrava	32	626	36	810	39	996	40	1 178	53	1 125

Psychiatrické diagnózy podle MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ. 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická měřítka, Praha: Psychiatrické centrum, 1992.

F30 – F39

PORUCHY NÁLADY (AFEKTIVNÍ PORUCHY)

F30	Manická fáze
F31	Bipolární afektivní porucha
F32	Depresivní fáze
F33	Periodická (rekurentní) depresivní porucha
F34	Vleklé poruchy nálady (afektivní poruchy)
	F34.0 Cyklotymie
	F34.1 Dystymie
F38	Jiné poruchy nálady (afektivní poruchy)

F80 – F89

PORUCHY PSYCHICKÉHO VÝVOJE

F80	Specifické vývojové poruchy řeči a jazyka
F81	Specifické vývojové poruchy školních dovedností
	F81.0 Specifická porucha čtení
	F81.1 Specifická porucha psaní
	F81.2 Specifická porucha počítání
	F81.3 Smíšená porucha školních dovedností
F82	Specifická vývojová porucha motorické funkce
F83	Smíšené specifické vývojové poruchy
F84	Pervazivní (pronikavé) vývojové poruchy
	F84.0 Dětský autismus
	F84.1 Atypický autismus
	F84.2 Rettův syndrom
	F84.3 Jiná desintegrační porucha v dětství

- F84.4 Hyperaktivní porucha spojená s mentální retardací a stereotypními pohyby
 - F84.5 Aspergerův syndrom
 - F84.8 Jiné pervazivní vývojové poruchy
 - F88 Jiné poruchy psychického vývoje
-

F90 – F98

PORUCHY CHOVÁNÍ A EMOCÍ SE ZAČÁTKEM OBVYKLE V DĚTSTVÍ A V ADOLESCENCI

- F90 Hyperkinetické poruchy
 - F91 Poruchy chování
 - F92 Smíšené poruchy chování a emocí
 - F93 Emoční poruchy se začátkem specifickým pro dětství
 - F93.0 Separační úzkostná porucha v dětství
 - F93.1 Fobická úzkostná porucha v dětství
 - F93.2 Sociální úzkostná porucha v dětství
 - F93.3 Porucha sourozenecké rivality
 - F93.8 Jiné emoční poruchy v dětství
 - F94 Poruchy sociálních vztahů se vznikem specifickým pro dětství a adolescenci
 - F95 Tikové poruchy
 - Např. Kombinovaná vokální a mnohočetná motorická tiková porucha (Tourettův syndrom)
 - F98 Jiné poruchy chování a emocí začínající obvykle v dětství a v adolescenci
 - F98.0 Neorganická enuréza
 - F98.1 Neorganická enkopréza
 - F98.2 Porucha příjmu jídla v útlém a dětském věku
 - F98.3 Pika v útlém a dětském věku
 - F98.4 Poruchy se stereotypními pohyby
 - F98.5 Koktavost (zadržávání)
 - F98.6 Breptavost
 - F98.8 Jiné specifické poruchy chování a emocí začínající obvykle v dětství a v adolescenci
-

Statistické ukazatele za období roku 2000 a 2003 u dětí a dorostu z dysfunkčních a afunkčních rodin v rámci České republiky a jednotlivých krajů. Dále statistický ukazatel Moravskoslezského kraje a jeho jednotlivých okresů za období roku 2000, 2003 a 2004.

Děti a dorost z dysfunkčních a afunkčních rodin

Území	rok 2000		rok 2003		rok 2004	
	děti	dorost	děti	dorost	děti	dorost
Hl.m.Praha	2 201	681	2 432	937		
Středočes.	2 712	800	2 521	881		
Jihočes.	1 968	533	2 158	688		
Plzeňský	1 080	303	1 080	288		
Karlovars.	1 021	284	1 062	336		
Ústecký	3 959	1 336	3 827	1 507		
Liberecký	1 399	449	1 481	540		
Královehr.	1 680	459	1 680	545		
Pardubický	1 155	249	1 207	301		
Vysočina	1 290	431	1 302	529		
Jihomorav.	2 289	671	2 366	866		
Olomoucký	1 450	389	1 755	451		
Zlínský	1 047	355	1 147	433		
Moravskos.	4 062	1 120	4 376	1 445	4 702	1 410
ČR	27 313	8 060	28 394	9 747		
Bruntál	241	29	245	92	256	101
Frydek M.	471	104	482	183	483	169
Karviná	1 124	226	1 139	309	1 323	321
Nový Jičín	336	118	306	137	313	103
Opava	368	73	379	98	343	102
Ostrava	1 522	570	1 825	626	1 984	614

Kazuistika

Danovi je 9 let a má problémy s učením. Je ve vyrovnávací třídě, ale příliš mu to nepomáhá. Dětský lékař poslal rodiče s Danem na psychologické vyšetření, aby se přesvědčil o nutnosti hospitalizovat ho na dětské psychiatrii. Maminka, která stěží zadržovala pláč, protestovala, a také tatínek se ujal slova, aby pověděl jak jsou bezradní.

„Paní doktorko, nechceme ho dát do nemocnice, i když nevíme, cosí s ním doma počít. Dan je velmi agresivní. Pronásleduje maminku s nožem v ruce. Víte, mohl by jí ublížit. Když mu nařídím, aby si udělal úkoly, řekne mi, že žádné nemá a že chce umřít. Má záchvaty příšerného vzteku, při nichž do maminky kope. Když ho já, jeho otec, chci uklidnit, říkám si, že už to brzy nedokážu, protože rychle roste.“

Maminka plačtivě pohrozila dítěti : „Jestli budeš dál takhle vyvádět, Dane, budeme tě muset dát do nemocnice!“

Během našeho rozhovoru si Dan vzal jednu z panenek, které jsem měla v ordinaci, a začal s ní obcházet místnost. Přistoupil k záclonové šňůře a omotal ji panence kolem krku. Rodiče si toho nevšimli.

„Zdá se, že vám vaše dítě hrozně vzdoruje, nemyslíte?“

„Ano, pan doktorko, úplně zuří.“

„Ale proč se tak podle vašeho názoru chová?“

„Nevím, paní doktorko. My jsme na něj hodní.“

„Vím, že ho máte rádi. Ale nemá těžkosti s učením?“

Dan přestal mučít panenku a přišel k mému stolu.

„To ano. Musí se hodně snažit.“

„Ale možná to není v jeho silách. Rád by vám dělal čest, ale nemůže.“

Dan si tiše sedl vedle svého tatínka a pozorně mě poslouchal.

„Ano, je to tak, paní doktorko. Myslím, že nemůže. Ale jak to máme udělat, aby se naučil nějaké řemeslo? Aby mohl dospět? Je to pro jeho dobro, stále mu to vysvětluji.“

„Ale trápíte ho tím, protože on nezná řešení. Zazlívá vám to a stává se agresivním.....“

„Ano to je pravda. Ale co tedy máme dělat?“

„Nejdříve musíme přijít na to, proč se Danovi nedaří dostatečně porozumět výkladu ve škole, co se odehrává v jeho mozku.“

„Nedokáže se soustředit.“

„Nejde o poruchu koncentrace, maminko. Všimněte si, že Dan nás pozorně poslouchá. Když se mluví o něm a zajímá ho to, je zcela schopen se soustředit.“

„Je pravda, že teď je klidný, ale jen proto, že jsme tu spolu s vámi.“

„Ne, není to proto, že jsem tady s vámi, ale protože se hovoří o něm, skutečně. Že je to tak Dane?“

Dan přikývl a s velkým zájmem čekal co bude dál.

„Budeme muset přijít na to, co se stalo v Danově mozku, že se tak špatně učí. Proto o něm musíme získat přehled a udělat nějaká vyšetření... a až přijdeme na to v čem je problém budeme také vědět, kterou metodu použít, abychom mu pomohli dělat pokroky. Každé dítě je v něčem dobré.“

Dan se uvolnil a usmíval se. Během rozhovoru mě velice pozorně kreslil a ukázal mi svůj obrázek.

„Nepůjdeš do nemocnice za trest, protože se vztekáš. Půjdeš tam proto, abychom přišli na to, proč máš potíže s učením a jak to udělat, aby ses dokázal učit. Protože já určitě vím, že bys rád dělal pokroky.“

Přikývl. Napsala jsem doporučení pro dětskou psychiatrii, ale maminku si znovu pozvu na návštěvu, protože její obavy jsem zdaleka nerozptýlila, zatímco Dana se mi podařilo uklidnit.¹⁾

Tuto kazuistiku jsem do práce zařadila, protože je zde popsáno agresivní chování chlapce, který fyzicky napadal matku a špatně se učil. Dalo by se říci, že je na vině rodinná výchova, ale toto tvrzení není tak jednoznačné a jednoduché. Snahou lékařů je zde zjistit příčinu chlapcova chování a pomoci ji odstranit.

¹⁾ ANTIER, E. Agresivita dětí, Portál : Praha, 2004. s. 82-84